

Kennisdossier 5:

Zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid

De begrippen ontward

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
1. Inleiding	4
2. Definities	5
3. Het gebruik van de begrippen in de praktijk.....	10
4. Tips voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenraden.....	16
5. Verder lezen	19
6. Overige geraadpleegde literatuur	22
7. Praktijkvoorbeelden	23

Auteurs

MOVISIE, Cora Brink

Aandacht voor iedereen

Met medewerking van: AVI, Nienke van der Veen

Aandacht voor iedereen

Het programma 'Aandacht voor iedereen' heeft als doel het toerusten van Wmo-raden en belangenbehartigers. Een onderdeel van het programma is het beschikbaar stellen van goede voorbeelden uit de praktijk, waarmee Wmo-raden hun adviesrol beter kunnen vervullen bij beleidsontwikkeling van gemeenten. De landelijke kennisinstituten MOVISIE en Vilans verzamelen en verrijken deze voorbeelden in samenwerking met twee kennismakelaars van het programma. De themadossiers die hieruit ontstaan, worden via de communicatiekanalen van het programma en de websites van MOVISIE en Vilans beschikbaar gesteld. Er zullen naar verwachting zeven themadossiers worden ontwikkeld over diverse onderwerpen.

Meer informatie is te verkrijgen bij de kennismakelaars Nienke van der Veen (nvanderveen@programmavcp.nl) en Henk Beltman (henkbeltman@zorgbelang Gelderland.nl) en op de websites www.movisie.nl en www.vilans.nl.

Samenvatting

Definities

De begrippen zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid zijn kernbegrippen in de Wmo. Dit kennisdossier verheldert de verschillende betekenissen waarin deze begrippen worden gebruikt. Onderstaand schema geeft een samenvatting van de meest gangbare definities.

Begrip	Kern	Kernvraag
Zelfregie	Zelf bepalen	Wat wil ik?
Eigen kracht	Zelf kunnen	Wat kan ik?
Zelfredzaamheid	Zelfstandig mee kunnen doen	Is compensatie nodig?
Eigen verantwoordelijkheid	Zelf moeten of mogen	Wat moet of mag ik zelf doen?

Verschillend gebruik

In de praktijk worden de begrippen in verschillende betekenissen gebruikt. Kernvraag bij het gebruik van de begrippen zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid is:

- Gaat het vooral over verruiming van keuzevrijheid, ruimte om de eigen talenten en mogelijkheden te ontplooiën (emancipatie) en kansen om mee te doen en bij te dragen aan de samenleving (participatie)?
- Gaat het juist vooral over beperking van de toegankelijkheid van professionele ondersteuning (bezuinigingen)?

Tips voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenorganisaties

Tip 1: Bedenk, vraag na of spreek af in welke betekenis een begrip wordt gebruikt.

Tip 2: Bedenk, vraag na of spreek af over wie het gaat.

Tip 3: Stimuleer initiatieven die de mogelijkheden voor zelfregie vergroten.

Tip 4: Laat de gemeente weten hoe het kan.

Tip 5: Signaleer onaanvaardbare situaties.

Deze tips worden uitgewerkt in hoofdstuk 3.

Praktijkvoorbeelden

In hoofdstuk 4 worden voorbeelden gegeven van manieren om ruimte te geven aan de zelfregie en eigen kracht van mensen. Er wordt aandacht besteed aan zelfhulpgroepen, cliëntgestuurd aanbod, de ervaringswijzer, de eigenkrachtwijzer, hulpmiddelen voor professionals en vrijwilligers, de herstelbenadering, Eigen Kracht Conferenties en het pgb en andere vormen van cliëntgestuurde zorginkoop.

1. Inleiding

‘Zelfregie’, ‘eigen kracht’, ‘zelfredzaamheid’ en ‘eigen verantwoordelijkheid’ zijn belangrijke termen die in de Wmo veel gebruikt worden. Ze vormen de kern van twee belangrijke veranderingen die al een tijd gaande zijn en die nu versneld worden door de decentralisaties en bezuinigingen.

In de eerste plaats is onze kijk op de samenleving en op de rol van de overheid en burgers aan het veranderen. De kosten van de *verzorgingsstaat* zijn sterk gestegen en er is onvoldoende ruimte voor oplossingen en initiatieven van burgers zelf. Daarom veranderen we richting een *participatiesamenleving*: de rol van de overheid in zorg en ondersteuning wordt kleiner, en burgers gaan meer voor zichzelf en voor elkaar zorgen. In de participatiesamenleving krijgt de burger weer ruimte om zelf initiatieven te nemen. De overheid concentreert zich op het bieden van een vangnet voor de meest kwetsbare burgers.

De tweede verandering is de *emancipatie van burgers, cliënten en patiënten*. Burgers worden steeds mondiger en cliënten- en patiëntenorganisaties eisen steeds meer invloed op beleid en uitvoering van zorg en ondersteuning. Patiënten en cliënten benadrukken dat ze naast hun rol als patiënt en cliënt ook gewoon burger zijn en een waardevol leven willen leiden. Het gaat niet alleen om genezing, vermindering van klachten of het krijgen van voldoende verzorging; het gaat erom dat mensen met beperkingen hun leven kunnen leiden op een manier die bij hen past. Om volwaardige participatie aan de samenleving mogelijk te maken, ook voor mensen die afhankelijk zijn van zorg en ondersteuning, is maatwerk nodig: ondersteuning die aansluit bij hun mogelijkheden, wensen en voorkeuren.

In het licht van bovenstaande veranderingen zijn ‘zelfregie’, ‘eigen kracht’, ‘zelfredzaamheid’ en ‘eigen verantwoordelijkheid’ aansprekende begrippen: niemand is er in principe tegen. De manier waarop ze gebruikt worden kan echter verwarring opwekken. De begrippen worden zonder definitie en door elkaar gebruikt en er zijn verschillende definities voor hetzelfde begrip.

In dit kennisdossier willen we die verschillende betekenissen uiteenrafelen, zodat de begrippen helder en hanteerbaar worden voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenorganisaties. Het is goed om scherp te zijn op de manier waarop de begrippen worden gebruikt bij het lezen van beleidsstukken, het voeren van gesprekken met de gemeente, het volgen van de uitvoering en het gevraagd en ongevraagd adviseren. Dit voorkomt dat er onder het mom van deze begrippen beleid wordt gemaakt dat de ruimte voor zelfbepaling en participatie in de samenleving voor cliënten en burgers verkleint in plaats van vergroot.

2. Definities

In dit hoofdstuk worden de vier begrippen die centraal staan in dit kennisdossier één voor één besproken. We gebruiken daarvoor de definities die in beleid en onderzoek het meest gangbaar zijn.

Zelfregie: zelf bepalen

Volgens Van Dale betekent 'regie': 'de leiding hebben'. 'Zelfregie' houdt dan logischerwijs in dat iemand zelf de leiding heeft. Lineke Verkooijen¹ definieert 'eigen regievoering' als "het organiseren/coördineren van het eigen leven met als doel een goed leven in eigen ogen". Regievoering is ook de kern in de definitie van MOVISIE²: "het richting geven aan het leven, ook wanneer men een beroep op anderen moet doen voor steun bij zelfredzaamheid of participatie".

Zelfregie gaat dus om zelf *beslissen* over het leven en eventuele ondersteuning daarbinnen. Het gaat om zelf *bepalen*, niet om zelf *doen*. MOVISIE heeft het begrip zelfregie meer concreet uitgewerkt in de vier elementen in onderstaande tabel.

Elementen van zelfregie	Betekenis voor cliënt of burger	Betekenis voor een eventuele professional
 Eigenaarschap	De cliënt beslist en heeft de leiding	De professional volgt
 Eigen kracht	De kracht van de cliënt is minstens zo belangrijk als zijn problemen	De professional toont vertrouwen en vraagt naar kracht
 Motivatie	De motivatie van de cliënt, een goed leven in eigen ogen, is de enige maatstaf voor wat een goede keuze is	De professional helpt de cliënt zijn motivatie te vinden
 Contacten	Contacten met anderen zijn cruciaal voor mensen	De professional ondersteunt bij het in kaart brengen en versterken van contacten

De betekenis van zelfregie

Iedereen heeft het recht om aan het roer van zijn eigen leven te staan. Zelfbeschikking is wettelijk vastgelegd en geldt voor iedereen die geen gevaar voor zichzelf of zijn omgeving vormt. Het in de

¹ Verkooijen, L. (2006). *Ondersteuning Eigen Regievoering & Vraaggestuurde Zorg*. Jutriip: Verkooijen en Beima.

² <http://www.movisie.nl/feiten-en-cijfers/feiten-cijfers-zelfregie>.

praktijk brengen van dit universele recht in de vorm van zelfregie is één van de basale kenmerken van het menselijk functioneren en verhoogt de kwaliteit van leven³.

Eigen regie

De initiatiegroep eigen regie⁴ verwoordt in 'Eigen regie als basis' de waarde van zelfregie als volgt: "Ieder mens moet in staat gesteld worden zijn eigen leven te leiden, eigen keuzes te maken en mee te doen in de samenleving. Dat iemand afhankelijk is van ondersteuning daarbij mag niet betekenen dat een ander invult wat iemand wil. Eigen regie strekt zich uit over alle levensterreinen, maatschappelijke rollen en relaties die iemand aangaat."

Mensen die afhankelijk zijn van zorg of ondersteuning, kunnen alleen hun eigen leven leiden als ze invloed kunnen uitoefenen op welke zorg of ondersteuning ze krijgen en hoe deze uitgevoerd wordt. Wanneer komt de thuiszorg, welke verzorger komt er, wat doet deze wel en niet en kan het ook een keer op een andere manier als dat zo uitkomt? De zorg moet passen in het leven dat zij willen leiden. Er komen steeds meer initiatieven waarbij mensen de zorg en ondersteuning voor zichzelf of hun dierbaren zelf organiseren, helemaal aansluitend bij hun eigen waarden, mogelijkheden en voorkeuren.

Thomashuizen

Een voorbeeld van het zelf organiseren van zorg zijn de Thomashuizen, bedacht en gestart door de vader van Thomas, een jongen met een verstandelijke beperking. Een Thomashuis is een kleinschalige woonvorm voor acht volwassenen met een verstandelijke beperking. Het huis wordt geleid door twee 'zorgondernemers' die er ook wonen en de bewoners begeleiden en verzorgen. De zorgondernemers kunnen zelf invulling geven aan de zorg. Daardoor kunnen ze optimaal rekening houden met de wensen en voorkeuren van de bewoners, bijvoorbeeld bij het samenstellen van de groep. De kosten van zorg, begeleiding en levensonderhoud in een Thomashuis worden door de overheid vergoed via het persoonsgebonden budget. In 2009 waren er ongeveer zeventig Thomashuizen in Nederland⁵.

Omslag in relatie cliënt en ondersteuner

Deze invulling van zelfregie betekent in een hulpverleningssituatie een verandering in de relatie tussen cliënt en ondersteuner. De cliënt zit niet achterover, maar heeft een actieve rol in het bedenken en uitvoeren van het plan. De ondersteuner ondersteunt en coacht de cliënt bij het helder maken van wat hij belangrijk vindt en wat er nodig is om dat te realiseren. Bij beide gaat deze omslag niet vanzelf: mensen stappen vaak juist naar een ondersteuner omdat ze even niet meer weten hoe ze verder moeten, vanwege allerlei problemen. Ondersteuners hebben soms de neiging om snel even te bedenken wat goed is, op basis van hun kennis en ervaring. De verandering die nodig is om consequent uit te gaan van ruimte voor eigen regie gaat dus niet vanzelf.

³ Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford Press.

⁴ De initiatiegroep Eigen Regie bestaat uit verschillende mensen vanuit politieke en maatschappelijke organisaties, die op persoonlijke titel in het visiedocument 'Eigen Regie als basis' een krachtig pleidooi houden voor eigen regie van de zorgvrager als uitgangspunt van beleid bij de hervorming van de zorg. Bakker, J. et al. (2013). *Eigen regie als basis*. http://www.pgb.nl/per_saldo/up1/ZqpnvqVlC_eigenregiealsbasis.pdf.

⁵ Gebaseerd op de beschrijving in: Brink, C., Lucassen, A., Middelaar, M. & Poll, A. (2012). *Methoden en instrumenten zelfregie. Voor ondersteuning van mensen in kwetsbare situaties*. Utrecht: MOVISIE. Te downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/methoden-instrumenten-zelfregie>.

Eigen kracht: zelf kunnen

Het begrip eigen kracht wordt over het algemeen gebruikt zonder definitie of omschrijving. Meestal verwijst eigen kracht naar talenten en mogelijkheden van mensen om zelf oplossingen te vinden voor problemen. Vaak wordt benadrukt dat ook mensen met beperkingen talenten en mogelijkheden hebben en dat daar onvoldoende aandacht voor is. Door hier ruimte en aandacht aan te geven kunnen mensen hun eigen kracht benutten en vergroten. Dit wordt ook wel empowerment genoemd.

Eigen kracht bij de Eigen Kracht Conferenties

Het begrip eigen kracht is onder meer bekend van de Eigen Kracht Conferenties. De twee centrale uitgangspunten van Eigen Kracht Conferenties zijn: (1) dat mensen het vermogen en het recht hebben om zelf oplossingen voor hun problemen te bedenken, en (2) dat ieder mens mensen om zich heen heeft die met hem of haar mee willen denken om een plan te maken. Vaak kunnen mensen met hun netwerk niet alleen bedenken wat er in een bepaalde situatie nodig is, maar ook veel doen om die oplossingen te realiseren. Eigen Kracht verwijst dan naar het vermogen van mensen om zelf, samen, oplossingen te bedenken voor hun eigen problemen en deze deels ook zelf uit te voeren.

Dimensies van eigen kracht binnen krachtgerichte methoden

In onder meer de maatschappelijke opvang worden krachtgerichte methoden steeds meer toegepast. In deze methoden wordt consequent uitgegaan van de eigen kracht van mensen. Binnen deze methoden worden de volgende dimensies van eigen kracht onderscheiden⁶:

Dimensies van eigen kracht

- Persoonlijke eigenschappen: ik ben ...
- Talenten en vaardigheden: ik kan ...
- Zingeving: ik wil ...
- Krachten en mogelijkheden in de omgeving: ik heb ...
- Kennis en ervaring: ik weet ...

Zelfredzaamheid: zelf mee kunnen doen

In de Wmo⁷ wordt zelfredzaamheid als volgt gedefinieerd: “het lichamelijke, verstandelijke, geestelijke en financiële vermogen om zelf voorzieningen te treffen die deelname aan het normale maatschappelijke verkeer mogelijk maken”. De Boer en Van der Lans definiëren zelfredzaamheid als het met zo min mogelijk overheidssteun een zelfstandig leven kunnen leiden⁸.

Het begrip zelfredzaamheid is direct verbonden met de compensatieplicht in de Wmo. De compensatieplicht houdt in dat er in elke individuele situatie de meest adequate voorziening wordt getroffen, waardoor de beperkingen van de burger zo volledig mogelijk wordt gecompenseerd. Doel van deze compensatie is zelfredzaamheid en participatie van cliënten/burgers in de samenleving.

⁶ Leeuwen-Den Dekker, P. van & Poll, A. (2013). *Leefgebiedenwijzer. Versterken van eigen kracht van cliënten*. Utrecht: MOVISIE. Deze publicatie is te bestellen en te downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/leefgebiedenwijzer>. De indeling is gebaseerd op het Strength Based model van professor Charles Rapp.

⁷ TK 2005-2006, 30 131, nr. 65, toelichting op het amendement dat heeft geleid tot invoering van de compensatieplicht in de Wmo.

⁸ Boer, N., de & Lans, J., van der (2011). *Burgerkracht: De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Den Haag: RMO.

Het begrip 'zelfredzaamheid' wordt in de Wmo in een dubbele betekenis gebruikt:

1. Alleen mensen die zonder compenserende voorzieningen mee kunnen doen in de samenleving zijn zelfredzaam. Mensen die dit niet kunnen zijn verminderd zelfredzaam en hebben daarom recht op compenserende voorzieningen.
2. Ook mensen die compenserende voorzieningen nodig hebben om mee te kunnen doen zijn zelfredzaam. Met de compenserende voorzieningen worden deze mensen zelfredzaam; zelfredzaamheid is het doel van de compenserende voorzieningen.

Samenredzaamheid

Als alternatief voor het begrip zelfredzaamheid wordt ook wel 'samenredzaamheid' of collectieve zelfredzaamheid gebruikt. Hierbij wordt benadrukt dat iemand als individu verminderd zelfredzaam kan zijn, maar met hulp van zijn eigen netwerk, lotgenoten, en andere vormen van informele zorg toch zonder hulp van de overheid mee kan doen in de samenleving.

Zelfregie en zelfredzaamheid

Dit schema brengt⁹ de relatie tussen de begrippen 'zelfregie' en 'zelfredzaamheid' in beeld. Zelfredzaamheid staat op de horizontale as en zelfregie op de verticale as. Mensen die zelfredzaam zijn én zelf de regie hebben worden getypeerd als de 'onafhankelijken'. Mensen die hulpafhankelijk zijn, maar wel de regie hebben, worden getypeerd als de 'organisatoren'. Mensen die hulpafhankelijk zijn, maar die het niet lukt om de regie te voeren, zijn de 'betuttelden'; anderen bepalen voor hen belangrijke keuzes. Tenslotte zijn er de 'stuurlozen': mensen die het niet lukt om voldoende hulp te organiseren, terwijl ze die eigenlijk wel nodig hebben.

⁹ Gebaseerd op: Vlind, M. (2012). *Zelfregie in de praktijk. Een kwalitatief onderzoek naar eigen regievoering van kwetsbaren in de zelfredzame samenleving*. Masterthesis sociologie, Vrije Universiteit Amsterdam. Te downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/zelfregie-praktijk>.

Eigen verantwoordelijkheid: zelf moeten of ook zelf mogen

Ringo Ossewaarde¹⁰ noemt vier verschillende betekenissen van 'eigen' verantwoordelijkheid:

- Eigen verantwoordelijkheid als 'vermogen': de mogelijkheid om verantwoordelijkheid uit te oefenen, handelingsruimte; "dat lag binnen zijn verantwoordelijkheid".
- Eigen verantwoordelijk als 'aansprakelijkheid': verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van een zelfgemaakte keuze; "ministeriele verantwoordelijkheid".
- Eigen verantwoordelijkheid als 'taak': bij een bepaalde rol of positie hoort een bepaalde verantwoordelijkheid; "dat is jouw verantwoordelijkheid".
- Eigen verantwoordelijkheid als 'deugd'; "hij gedraagt zich (on)verantwoordelijk".

In de uitwerking van de Wmo is de verdeling van verantwoordelijkheid tussen gemeente en burgers geregeld in de compensatieplicht. De gemeente is verantwoordelijk voor het compenseren van beperkingen die burgers hinderen bij het meedoen in de samenleving. Dit is een resultaatverplichting: de verstrekte voorzieningen moeten het verschil in mogelijkheden om mee te doen tussen mensen met en zonder beperkingen opheffen. De burger heeft ook een eigen verantwoordelijkheid. Hij zal actief moeten bedenken welke oplossingen en mogelijkheden er zijn en welke inspanningen hij daarbij zelf kan leveren. Welke activiteiten zou hij willen ondernemen, die hij nu – vanwege zijn beperkingen – niet kan ondernemen? Welke oplossingen kan hij binnen zijn eigen netwerk vinden en zijn deze oplossingen altijd beschikbaar?¹¹

Overzicht vier begrippen

In de onderstaande tabel worden de vier begrippen 'zelfregie', 'eigen kracht', 'zelfredzaamheid' en 'eigen verantwoordelijkheid' samengevat.

Begrip	Kern	Kernvraag
Zelfregie	Zelf bepalen	Wat wil ik?
Eigen kracht	Zelf kunnen	Wat kan ik?
Zelfredzaamheid	Zelfstandig mee kunnen doen	Is compensatie nodig?
Eigen verantwoordelijkheid	Zelf moeten of mogen	Wat moet of mag ik zelf doen?

¹⁰ Ossewaarde, R. (2006). *Eigen verantwoordelijkheid: bevrijding of beheersing?* Amsterdam: SWP.

¹¹ Zie ook de bijlage bij: *Kamerbrief hervorming langdurige zorg: naar een waardevolle toekomst* Kamerstuk, 25-04-2013.

3. Het gebruik van de begrippen in de praktijk

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het gebruik van de begrippen ‘zelfregie’, ‘eigen kracht’, ‘zelfredzaamheid’ en ‘eigen verantwoordelijkheid’ in de praktijk. Bij elk begrip wordt eerst aangegeven in welke betekenissen het begrip wordt gebruikt. Vervolgens wordt een spanningsveld in het gebruik aangegeven. Tenslotte wordt een aandachtspunt voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenraden gegeven.

De vier beschreven spanningsvelden staan niet los van elkaar. Ze hebben elk te maken met een roep om meer handelingsvrijheid versus een inperking van handelingsruimte. Die inperking van handelingsruimte wordt veroorzaakt door:

- Verminderde toegang tot professionele ondersteuning (3.1)
- Dwang of drang om meer beroep te doen op eigen kracht (3.2)
- Dwang of drang om meer beroep te doen op het eigen netwerk (3.3)
- Normen en regels vanuit de overheid (3.4).

Zelfregie in tijden van bezuinigingen

Verschillende betekenissen: zelf kiezen of zelf doen

In de meest gangbare definities verwijst zelfregie naar zelf *kieszen* en zelf *bepalen*. Toch wordt de term zelfregie ook gebruikt in de betekenis zelf *doen*. Zelf doen en zelf bepalen gaan niet altijd samen. Daarom is het belangrijk om de betekenis van zelfregie (zelf bepalen) gescheiden te houden van zelf doen.

Er is wel een relatie: mensen die zelf hun ondersteuning regelen of betalen, hebben vanzelf meer zeggenschap over hoe die ondersteuning eruit ziet (de ‘onafhankelijken’ in het schema op pagina 8). Zelf *doen* gaat dan dus samen met zelf *bepalen*. Dat is niet het geval als mensen noodgedwongen zelf *doen* omdat hulp niet beschikbaar of toegankelijk is. Iemand kan dan alles zelf doen, maar de regie volledig kwijt zijn (de ‘stuurlozen’ in het schema op pagina 8).

Het kan cruciaal zijn voor de kwaliteit van leven van bepaalde personen om er voor te *kieszen* om bepaalde dingen niet zelf te *doen*. Zelfs in een situatie waarin iemand op allerlei gebieden afhankelijk is van hulp van anderen, kan iemand nog volledig zelf de regie voeren (de ‘organisatoren’ in het schema op pagina 8).

Spanningsveld: zelfregie en minder toegang tot professionele ondersteuning

Zelfregie gaat om de mogelijkheid om je leven op je eigen manier te leiden, ook, of juist, als je door beperkingen of problemen tijdelijk of langdurig afhankelijk bent van anderen daarbij. Dit vraagt om ruimte voor eigen keuzes: om keuzemogelijkheden en om ondersteuning bij het bedenken van wat belangrijk is en hoe dat gerealiseerd kan worden.

Gevaar van de bezuinigingen is dat de keuzemogelijkheden voor mensen die afhankelijk zijn voor voorzieningen zo beperkt worden dat er weinig ruimte voor zelfregie over blijft. Door verschillende auteurs¹² wordt gewaarschuwd dat de bezuinigingen op voorzieningen leidt tot een afnemende

---

¹² Onder meer: Tonkens, 2012.

toegankelijkheid van professionele ondersteuning. In plaats daarvan wordt veel overgelaten aan de zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid van mensen.

Aandachtspunt: zorgen voor goedkope alternatieven én toegankelijkheid waar nodig

De bezuinigingen zijn onvermijdelijk. Dat betekent voor gemeenten, maar ook voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenorganisaties en de samenleving als geheel de opdracht om met minder of minder dure professionele ondersteuning te waarborgen dat alle mensen, ook mensen met problemen of beperkingen, hun leven zo goed mogelijk kunnen leiden. Het betekent ook dat een deel van de mensen geen aanspraak meer zal kunnen doen op de professionele hulp die ze gewend waren.

Belangrijk aandachtspunt is het vergroten van de keuzemogelijkheden door het zorgen voor voldoende goedkopere passende alternatieven. Zie voor concrete suggesties tip 3 en 4 in de volgende paragraaf.

Wie bepaalt hoe je de eigen kracht inzet?

Verschillende betekenissen: kracht met of zonder kwetsbaarheid

Eigen kracht verwijst naar mogelijkheden en talenten van mensen. In het gebruik van het begrip zie je globaal twee varianten:

- Eigen kracht als pleidooi voor meer aandacht en ruimte voor de talenten en mogelijkheden van mensen met beperkingen en problemen.
- Eigen kracht als impliciete rechtvaardiging van het afschaffen van ondersteuning: “dat kunnen ze zelf wel”.

Spanningsveld: eigen kracht betekent niet alles zelf kunnen

Iedereen heeft eigen kracht, en het is belangrijk voor mensen dat die de ruimte krijgt. Dat kan door mensen de ruimte te geven hun mogelijkheden en talenten in te zetten om ondersteuning voor zichzelf en anderen te organiseren en uit te voeren. En door ze de mogelijkheid te geven hun talenten verder te ontwikkelen, bijvoorbeeld door een opleiding of vrijwilligerswerk te faciliteren, ook als daarvoor aanvullend vervoer nodig is.

Daarnaast hebben mensen ook problemen en beperkingen waar ze hulp en ondersteuning bij nodig hebben. Een te eenzijdige aandacht voor de eigen kracht van mensen, kan leiden tot te weinig aandacht voor de problemen en het lijden van mensen. Als iemand alles wat hij zelf *kan*, ook zelf *moet* doen, is dat een enorme inperking van de keuzevrijheid. Voor mensen die naast talenten ook beperkingen hebben, kan dit veel uitmaken voor de kwaliteit van leven en de mogelijkheden om te participeren.

Zelf kiezen

Conny Bellemakers, zelf een burger met een beperking, noemt als voorbeeld de Wmo-beleidsregel dat iemand die nog 100 meter kan lopen niet in aanmerking komt voor een scootmobiel. “Alsof een functiebeperkte of chronisch zieke burger niet zelf wil kiezen waar hij of zij de beperkte energie of spierkracht aan wil besteden.”¹³

¹³ Bellemakers, C. (17 april 2009), *Reactie op 'Zelfregie in de WMO', lezing op de jubileumconferentie van het LCGW, 11 maart 2009, door dr. Gerard Donkers.*

Aandachtspunt: afweging tussen eigen kracht en compenserende voorzieningen

In de Wmo is het de bedoeling dat gemeente en burger gezamenlijk kijken wat er nodig en mogelijk is om dat te kunnen doen. Van de burger wordt verwacht dat hij daarbij zijn eigen kracht inzet, net als dat hij kijkt naar de mogelijkheden in de sociale omgeving. De gemeente ondersteunt waar nodig met passende voorzieningen. Het is dus een afweging tussen mogelijkheden van de burger en mogelijkheden van de gemeente.

Aandachtspunt voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenorganisaties is het in de gaten houden of de afweging goed gemaakt wordt. Wordt het gesprek op een goede manier gevoerd met heldere afwegingen? En wordt niet te veel nadruk op de eigen kracht gelegd, waardoor mensen onvoldoende passende hulp krijgen om hun leven te kunnen leiden?

Zelfredzaamheid: hoeveel kan je vragen aan je netwerk?

Verskillende betekenissen: zelfredzaam met of zonder compenserende voorzieningen

In beleidstukken en -discussies worden verschillende mensen zelfredzaam, verminderd zelfredzaam of niet zelfredzaam genoemd, afhankelijk van of ze:

- Wel of geen professionele ondersteuning nodig hebben.
- Wel of geen overheidssteun nodig hebben om die hulp te financieren.
- Wel of niet de benodigde hulp zelf kunnen organiseren.

Spanningsveld: zelfredzaam door afhankelijkheid van je eigen netwerk

Een van de manieren waarop zelfredzaamheid en de bezuinigingen in praktijk gebracht moeten worden is het inschakelen van informele netwerken voor zorg en ondersteuning. In veel beleidsdiscussies worden mensen meer zelfredzaam genoemd als ze hun eigen netwerk kunnen inschakelen in plaats van afhankelijk te zijn van door de overheid betaalde professionele zorg.

Hoewel er al enorm veel informele zorg wordt verleend en de omvang van de informele zorg groter is dan die van de formele zorg zijn er toch nog steeds mensen die meer willen en kunnen zorgen. Het is de vraag of ontvangers van zorg dat wel willen. Lilian Linders¹⁴ en Grootegoed, Tonkens en van Dijk¹⁵ waarschuwen dat het (nog) meer vragen van het eigen netwerk de *beleving* van zelfredzaamheid juist kan verminderen. Relaties worden nog ongelijker. Dat maakt het moeilijker om wederkerigheid in je relaties met anderen over te houden. En wat betekent dat voor de kwaliteit van leven?

Aandachtspunt: vraagverlegenheid onder de aandacht brengen

Meer beroep op het eigen netwerk doet iets met relaties. Het is belangrijk om bij de gemeente het belang van wederkerigheid van relaties onder de aandacht te brengen. Hierbij zijn ook de begrippen vraagverlegenheid, aanbodverlegenheid en acceptatieschroom relevant. Iemand moet een drempel over om hulp te vragen, aan te bieden en te accepteren.

Daarnaast kunnen Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenraden aanraden om de infrastructuur voor steun uit informele netwerken in de gemeente te versterken. Voorbeelden van hoe dit kan zijn te vinden in het kennisdossier 'Bouwen aan sociale netwerken van mensen met een beperking, ziekte of aandoening'¹⁶. Belangrijk is om ook hierbij te bedenken dat informele steun

¹⁴ Linders, L. (2013). Staatssecretaris Van Rijn moet gewoon zeggen dat bezuinigen pijn doet. www.socialevraagstukken.nl, 11 maart 2013 in dossier *Iedereen zorgverlener*.

¹⁵ Grootegoed, E., Tonkens, E. & Dijk, D. van (2013). Zorgbehoevenden voelen zich met hulp uit hun sociale netwerk juist verre van zelfredzaam. *De Volkskrant*, 13 februari 2013.

¹⁶ *Kennisdossier 4: Bouwen aan sociale netwerken van mensen met een beperking, ziekte of aandoening*, maart 2013. Te downloaden op <http://www.programmavcp.nl/aandacht-voor-iedereen/kennisdossiers-3467.html>.

niet zomaar ontstaat of afgedwongen kan worden. Onderstaand citaat van Linders is hiervoor relevant.

Samenbinden

Linders:¹⁷ “Samenbinding levert binnen de buurt nauwelijks een meerwaarde voor informele zorg. Ten eerste wordt zorg verleend binnen sterke een-op-een relaties die ‘losstaan’ van de buurt. Ten tweede is de bereidheid om informele hulp te ontvangen minder groot dan om die te geven. De klassieke veronderstelling dat sterke mensen de zwakken in de samenleving (behoren te) ondersteunen, strookt niet met de praktijk. Veeleer blijken mensen met verwante psychische en sociale klachten elkaar te helpen: soort zoekt ook hier soort. Er is weliswaar een breed aanbod van professionele ondersteuning, maar dat bereikt de hulpbehoevenden en hun informele zorgverleners nauwelijks. Ten derde blijken buurtprojecten en sociale activiteiten – zoals de beroemde buurtbarbecues – via de band van samenbinding nauwelijks tot een toename van informele zorg te leiden. Deze activiteiten bereiken met name mensen die iets met de buurt willen hebben en niet de meest kwetsbaren of sociaal geïsoleerden.”

Eigen verantwoordelijkheid: opdracht met of zonder handelingsruimte

Verskillende betekenissen: taak of handelingsruimte

In het gebruik van het begrip eigen verantwoordelijkheid lopen twee betekenissen door elkaar:

- Eigen verantwoordelijkheid als taak of opdracht om iets zelf te organiseren of op te lossen, of op zijn minst zelf te betalen.
- Eigen verantwoordelijkheid als de vrijheid om zelf te bepalen *hoe* je iets organiseert of oplost: handelingsruimte.

Spanningsveld: burger betaalt, overheid bepaalt?

Versillende auteurs¹⁸ geven aan dat in de praktijk de burger wél meer verantwoordelijkheid krijgt, maar niet de vrijheid om die verantwoordelijkheid op een eigen manier in te vullen. Burgers worden vooral financieel verantwoordelijk voor de zorg die op de manier die door de overheid is bedacht wordt uitgevoerd. Bij de invulling van zorg moeten ze voldoen aan allerlei normen en regels, waardoor de vrijheid om het op een eigen manier te doen wordt beperkt.

De positieve invulling van eigen verantwoordelijkheid gaat er van uit dat burgers niet alleen de verantwoordelijkheid of taak krijgen om hun eigen problemen op te lossen, maar ook de vrijheid of ruimte om te bepalen *hoe* zij dat gaan doen¹⁹. In plaats van *zelf* doen wordt hier ook al snel *samen* doen gebruikt, om te benadrukken dat sterke burgers de zwakke burgers moeten ondersteunen. Hierbij horen de woorden ‘samenredzaamheid’ en ‘collectieve zelfredzaamheid’. Ideaalbeeld is een participatiesamenleving, waarin ieder doet wat hij kan in de zorg voor zichzelf en medeburgers. Voorbeelden van burgerprojecten zijn te vinden in het kennisdossier ‘Burgerprojecten in zorg en welzijn’²⁰.

¹⁷ Linders, L. (2010). *De betekenis van nabijheid*. Den Haag: SDU, p. 235.

¹⁸ Ossewaarde, 2006; Hagen, 2012; Tonkens, 2012.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld: Boer, N., de & Lans, J., van der (2011). *Burgerkracht: De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Den Haag: RMO.

²⁰ Kennisdossier 3: *Burgerprojecten in zorg en welzijn*, 2012. Te downloaden op <http://www.programmavcp.nl/aandacht-voor-iedereen/kennisdossiers-3467.html>.

Aandachtspunt: pleiten voor handelingsruimte

Voor het beleid is belangrijk om te signaleren of de gemeente alleen verantwoordelijkheden teruglegt bij de burgers, of ook de vrijheid geeft om ze op een eigen manier uit te voeren of te organiseren. Krijgen collectieven van burgers ruimte en ondersteuning bij eigen initiatieven, of worden ze daarbij beperkt door eisen die de gemeente stelt?

Handelingsruimte, de ruimte om problemen op een zelfgekozen manier op te lossen en initiatieven zelf vorm te geven, betekent ook dat verschillen en ongelijkheid getolereerd moeten worden. Door de overheid en door burgers.

Verschillen in zelfredzaamheid

De begrippen in dit kennisdossier en vooral hun uitwerking in de praktijk betekenen niet voor alle mensen en situaties hetzelfde. Handig daarbij is een bekende globale verdeling van de bevolking naar de afhankelijkheid van ondersteuning, zoals in onderstaande piramide²¹.

De 1% bovenin de piramide bestaat onder meer uit de doelgroep van bemoeizorg en OGGZ²². Voor deze groep is de beschikbaarheid van bemoeizorg en de aansluiting op de reguliere zorg belangrijk. Daarnaast gaat het om mensen die door zware psychische, verstandelijke of lichamelijke beperkingen permanent opgenomen zijn en hun wensen en voorkeuren niet of nauwelijks kenbaar kunnen maken. Zij kunnen weliswaar de regie niet actief voeren; wel kunnen de mensen om hen heen zo veel mogelijk proberen aan te sluiten bij wat zij prettig en belangrijk vinden²³.

Mensen die permanent afhankelijk zijn van ondersteuning, hebben vaak te maken met meerdere ondersteuners, zowel mantelzorgers, vrijwilligers als professionals. Voor hen is niet alleen belangrijk dat de hulp goed aansluit bij hoe zij willen leven, maar ook dat de verschillende vormen van hulp goed op elkaar aansluiten. Voor mensen die tijdelijk afhankelijk zijn van ondersteuning is van belang dat die ondersteuning aansluit bij hun leven en wat zij belangrijk vinden. Ondersteuners die zich volgend op kunnen stellen laten ruimte voor de mogelijkheden om de regie over leven en ondersteuning te blijven voeren. Daarnaast is het belangrijk dat er keuzemogelijkheden zijn: bijvoorbeeld tussen hulp uit eigen netwerk, van vrijwilligers, ervaringsdeskundigen en waar nodig van professionals.

Bij een pleidooi voor burgerinitiatieven en uitspraken over dat burgers meer zelf de zorg voor zichzelf en elkaar moeten organiseren, zal vooral gedacht worden aan de onderkant van de piramide. Veel mensen die het goed zelf redden hebben nog mogelijkheden om meer zelf te doen, voor mensen in hun eigen omgeving of voor anderen in de vorm van vrijwilligerswerk en burgerinitiatieven. Voor hen is vooral belangrijk dat zij ruimte krijgen om hun verantwoordelijkheid op hun eigen manier in te zetten. Overigens zijn er ook prachtige voorbeelden van burgerinitiatieven meer bovenin de piramide: cliëntgestuurde projecten, bijvoorbeeld van voormalig daklozen²⁴.

²¹ Onder meer beschreven in: Boer, N. de & Lans, J. van der (2011). *Burgerkracht: De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Den Haag: RMO.

²² Openbare Geestelijke Gezondheidszorg.

²³ De zinsnede 'niet bij machte de regie ooit terug te krijgen' is overgenomen uit de bron, maar is discutabel. Mensen zijn vrijwel nooit de regie helemaal kwijt. De doelgroepen van de OGGZ hebben hun leven van buitenaf gezien niet op orde, maar ervaren zelf een sterke eigen regie. Mensen met zware beperkingen zullen geen volledige regie ervaren, maar de mensen om hen heen kunnen wel door goed kijken, luisteren en inleven proberen te achterhalen wat zij prettig en belangrijk vinden. Op die manier kunnen zij een bepaalde mate van eigen regie ervaren.

²⁴ Zie de bijlage bij dit kennisdossier, de website van LFOS, www.lfos.nl of de volgende publicatie: Boumans, J. et al (2012), *'Nu leef je zelf'. Een onderzoek naar zelfbeheer in de maatschappelijke opvang*, Utrecht: Trimbos-instituut.

4. Tips voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenraden

Bezuinigingen lijken een gegeven. De grote vraag voor de samenleving, voor gemeenten en voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenorganisaties is nu: hoe bieden we passende ondersteuning aan burgers die dat tijdelijk of langer nodig hebben? En dan zo dat alle burgers voldoende de regie over hun leven kunnen hebben? Hieronder volgen tips voor Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenorganisaties, om daaraan bij te dragen.

Tip 1: Bedenk, vraag na of spreek af in welke betekenis een begrip wordt gebruikt

De begrippen 'zelfregie', 'eigen kracht', 'zelfredzaamheid' en 'eigen verantwoordelijkheid' worden meestal zonder uitleg gebruikt. In de praktijk worden er heel verschillende invullingen aangegeven. Daarom is het belangrijk om per discussie en beleidsstuk goed te bekijken, na te vragen of af te spreken in welke betekenis een begrip wordt gebruikt. Kernvraag daarbij is:

- Gaat het vooral over verruiming van keuzevrijheid, ruimte om de eigen talenten en mogelijkheden te ontplooiën (emancipatie) en kansen om mee te doen en bij te dragen aan de samenleving (participatie)?
- Gaat het juist vooral over beperking van de toegankelijkheid van professionele ondersteuning (bezuinigingen)?

Tip 2: Bedenk, vraag na of spreek af over wie het gaat

De begrippen betekenen niet voor alle groepen burgers hetzelfde. Daarom is het belangrijk om goed te bedenken of af te spreken over wie het gaat. Bijvoorbeeld als de gemeente aangeeft dat mensen meer een beroep op hun eigen netwerk moeten doen. Dit betekent iets anders voor mensen die het over het algemeen wel redden, maar tijdelijk hulp nodig hebben dan voor mensen die langdurig meerdere vormen van ondersteuning nodig hebben. De piramide op p. 14 kan hierbij behulpzaam zijn.

Tip 3: Stimuleer initiatieven die de mogelijkheden voor zelfregie vergroten

Wmo-raden, regionale en lokale belangenbehartigers en cliëntenraden kunnen een stimulerende en adviserende rol spelen projecten die de mogelijkheden voor zelfregie en eigen kracht vergroten. Denk bijvoorbeeld aan lotgenoten- en zelfhulpgroepen, cliëntondersteuning door ervaringsdeskundigen, maatjesprojecten, laagdrempelige activiteiten.

Tip 4: Laat de gemeente weten hoe het kan

De gemeente kan verschillende dingen doen om de ondersteuning zo te regelen dat met beperkte middelen alle burgers hun leven op een voor hen goede manier kunnen leiden.

Voldoende diverse keuzemogelijkheden

- Zorgen voor een breed palet aan mogelijkheden voor ondersteuning en participatie: formeel en informeel, gespecialiseerd en algemeen, doelgroep-specifiek en algemeen, individueel en in een groep, met professionele en ervaringsdeskundigheid.

- Zorgen voor sterke vormen van informele ondersteuning met een sterk vrijwilligers- en mantelzorgbeleid en ondersteuning van cliënten- en patiëntenorganisaties. Hierbij ook aandacht voor mantelzorgers van mensen met verstandelijke en psychische beperkingen.
- Ruimte geven aan eigen initiatieven van (groepen) burgers.
- Ruimte geven aan individuen om de zorg op hun eigen manier te organiseren.

Kwalitatief goede keuze-ondersteuning

- Zorgen voor persoonlijke ondersteuning bij eigen regie; iemand die naast cliënten kan staan en hen helpt overzicht te krijgen en keuzes te maken. Dit kan een ervaringsdeskundige zijn²⁵.
- Zorgen voor een goed overzicht van keuzemogelijkheden voor burgers. Dit kan bijvoorbeeld met een goede sociale kaart of de EigenKrachtWijzer²⁶.

Aanbod met ruimte voor eigen regie

- Zorgen dat ondersteuners van verschillende organisaties, zowel betaald als onbetaald, de eigen regie van mensen niet in de weg zitten, maar aan kunnen sluiten bij wat belangrijk is voor mensen. Dit gaat niet vanzelf: het vraagt om een duidelijke visie op de eigen rol en om goede gespreksvaardigheden.
- Bijdragen aan de onderlinge afstemming van verschillende vormen van hulp en ondersteuning, bijvoorbeeld door het faciliteren van samenwerking tussen mantelzorgers, vrijwilligers en professionals.

In de bijlage van dit kennisdossier zijn praktijkvoorbeelden beschreven die u kunt gebruiken in gesprekken met uw gemeente of andere organisaties.

Tip 5: Signaleer onaanvaardbare situaties

Er is enorm veel in verandering, met veel consequenties voor vooral burgers met beperkingen. Mensen zullen minder recht op professionele ondersteuning krijgen of andere voorzieningen krijgen. Er zal op een andere, goedkopere manier ondersteuning voor een goed leven in eigen ogen georganiseerd moeten worden. Meer ruimte voor eigen oplossingen en voor initiatieven van burgers betekent ook onvermijdelijk een toename van verschillen en ongelijkheid.

Bij zoveel vernieuwing gaat er ongetwijfeld wel eens iets mis. Belangrijke rol voor de Wmo-raad is om in beeld te houden wat de veranderingen in beleid en uitvoering betekenen voor mensen. Waar het mis gaat, waar mensen niet de voorzieningen krijgen die ze nodig hebben voor kwaliteit van leven, moet dat signaleerd en opgelost worden.

Bijvoorbeeld als:

- Mensen door een verminderd of veranderd recht op voorzieningen zienderogen achteruit gaan in functioneren.
- Er in de toewijzing van voorzieningen geen rekening gehouden wordt met eigen waarden, wensen en ervaringen, waardoor mensen met voorzieningen zitten die niet aansluiten bij hoe ze willen leven.
- Er te weinig keuzemogelijkheden of keuze-ondersteuning beschikbaar is.
- Professionals of organisaties zich betuttelend opstellen naar mensen.
- Er te weinig ruimte is om zorg op een eigen manier te organiseren.

²⁵ Aandachtspunt uit onderzoek (O)ggz spiegel, LPGGZ (2012). *Factsheet Landelijke Rapportage (O)ggz spiegel*.

²⁶ www.eigenkrachtwijzer.nl.

Een Wmo-raad kan een meldpunt op haar website openen waar mensen signalen kunnen doorgeven. Ook in het persoonlijk contact tussen Wmo-raadsleden en hun achterban kan veel informatie naar boven komen. De Wmo-raad in Uithoorn heeft tijdelijk een Meldpunt Burgerkracht geopend om signalen, inzichten en verhalen te verzamelen over de aanstaande veranderingen in de ondersteuning van burgers²⁷.

---

²⁷ http://www.uthoorn.nl/Actueel/Nieuwsberichten/Nieuwsberichten_2013/Maart_2013/Wmo_raad_opent_meldpunt.

5. Verder lezen

Voor wie verder wil lezen is in dit hoofdstuk een kort overzicht met interessante publicaties opgenomen.

Vijf literatuurtips

1. Brink, C. (2012). *Werken vanuit zelfregie - wat houdt het in?* Utrecht: MOVISIE.
2. Grootegoed, E., Tonkens, E. & Dijk, D. van (2013). Zorgbehoevenden voelen zich met hulp uit hun sociale netwerk juist verre van zelfredzaam. *De Volkskrant*, 18 februari 2013.
3. Haaster, H. van, Hidajatoellah, D., Knooren, J. & Wilken, J.P. (2009). *Kaderdocument ervaringsdeskundigheid*. Landelijke Denktank Opleidingen Overleg Ervaringsdeskundigheid.
4. Initiatiefgroep Eigen Regie (2010). *Eigen regie maakt de zorg beter voor minder geld*.
5. Peeters, P.H. & Cloin, C. (2012). *Onder het mom van zelfredzaamheid. Een journalistieke analyse van de nieuwe mantra in zorg en welzijn*. Eindhoven: Pepijn.

Deze publicaties staan hieronder kort beschreven. Er staat ook bij waar u de publicaties kunt vinden.

Tip 1: Werken vanuit zelfregie - wat houdt het in?

Soort publicatie

Een boekje met een beschrijving van de vier elementen van zelfregie.

Wat is de strekking van deze publicatie?

Het boekje zoomt vooral in op de betekenis en het belang van zelfregie voor mensen. Ook gaat het in op wat dat betekent voor de rol van professionals en vrijwilligers die mensen ondersteunen. Hoe kunnen zij voorkomen dat ze de eigen regie van mensen belemmeren en hen juist helpen om hun eigen regie te behouden of terug te krijgen?

Wat kunnen Wmo-raden, regionale en landelijke belangenbehartigers en cliëntenraden hiermee?

Kennis over de inhoud en betekenis van het begrip zelfregie voor mensen, ook in hun relatie tot ondersteunende professionals en vrijwilligers.

Waar is deze publicatie te vinden?

Te bestellen en downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/werken-vanuit-zelfregie-wat-houdt>.

Tip 2: Zorgbehoevenden voelen zich met hulp uit hun sociale netwerk juist verre van zelfredzaam

Soort publicatie

Opinieartikel.

Wat is de strekking van deze publicatie?

Zorgbehoevenden vinden het vaak bezwaarlijk om hun familieleden of vrienden om (nog meer) hulp te vragen. Het maakt dat ze zich eerder minder dan meer zelfredzaam voelen.

Wat kunnen Wmo-raden, regionale en landelijke belangenbehartigers en cliëntenraden hiermee?

Het geeft een onderbouwd tegengeluid bij de roep om meer inzet van informele netwerken voor mensen die hulpafhankelijk zijn.

Waar is deze publicatie te vinden?

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3393181/2013/02/13/Zorgbehoevenden-voelen-zich-met-hulp-uit-hun-sociale-netwerk-juist-verre-van-zelfredzaam.dhtml>.

Tip 3: Kaderdocument ervaringsdeskundigheid

Soort publicatie

Resultaat van een onderzoek naar begrippen en praktijken rond ervaringsdeskundigheid.

Wat is de strekking van deze publicatie?

Deze publicatie geeft definities van begrippen rond ervaringsdeskundigheid en beschrijft verschillende vormen van inzet van ervaringsdeskundigheid.

Wat kunnen Wmo-raden, regionale en landelijke belangenbehartigers en cliëntenraden hiermee?

Inzicht krijgen in het begrippenkader rond ervaringsdeskundigheid en in de manieren waarop ervaringsdeskundigheid ingezet kan worden in de praktijk.

Waar is deze publicatie te vinden?

[http://www.pgosupport.nl/mailings/FILES/plugin_content/138/Kaderdocument-ervaringsdeskundigheid-\(2009\).pdf](http://www.pgosupport.nl/mailings/FILES/plugin_content/138/Kaderdocument-ervaringsdeskundigheid-(2009).pdf).

Tip 4: Eigen regie maakt de zorg beter voor minder geld

Soort publicatie

Een pleidooi van landelijke cliëntenorganisaties voor een integrale visie op zorg met optimale ruimte voor de eigen regie van de cliënt.

Wat is de strekking van deze publicatie?

De cliëntenorganisaties pleiten voor een integraal dienstverleningsconcept waarin de eigen regie van cliënten gewaarborgd wordt. Onderdelen van dit concept zijn:

- Een inkomensafhankelijk persoonsgebonden of persoonsvolgend budget.
- Een goed vangnet van voorzieningen voor de mensen die dat nodig hebben.

Wat kunnen Wmo-raden, regionale en landelijke belangenbehartigers en cliëntenraden hiermee?

Het biedt inspiratie voor wat er nodig is gedacht vanuit de eigen regie van de cliënt.

Waar is deze publicatie te vinden?

http://www.loc.nl/documenten/organisatie/definitieve_versie_eigen_regie_opgemaakte-versie_14_06_2010.pdf.

Tip 5: Onder het mom van zelfredzaamheid

Soort publicatie

Een boekje met interviews over zelfredzaamheid.

Wat is de strekking van deze publicatie?

Verschillende onderzoekers, wethouders en zorgmanagers zijn geïnterviewd over het begrip zelfredzaamheid. Duidelijk wordt dat er veel verschillende invullingen zijn. Ook worden risico's van het huidige gebruik van het begrip zelfredzaamheid aangegeven.

Wat kunnen Wmo-raden, regionale en landelijke belangenbehartigers en cliëntenraden hiermee?

Het geeft een beeld van de verschillende betekenissen en van de gevaren van een te gemakkelijk gebruik van het begrip zelfredzaamheid.

Waar is deze publicatie te vinden?

Een bespreking is te vinden op <http://www.pietheinpeeters.nl/achtergrondjournalist/45-de-mythe-van-zelfredzaamheid.html>.

Het boek is te bestellen via <http://www.uitgeverijpepijn.nl/item-9355-Onder-het-mom-van-zelfredzaamheid>.

Eerdere kennisdossiers van het programma Aandacht voor iedereen

Kennisdossier 1: De rol van ervaringsdeskundigen in cliëntondersteuning, 2012.

Kennisdossier 2: De Wmo-raad en haar diverse achterban, 2012.

Kennisdossier 3: Burgerprojecten in zorg en welzijn, 2012.

Kennisdossier 4: Bouwen aan sociale netwerken van mensen met een beperking, ziekte of aandoening, maart 2013.

6. Overige geraadpleegde literatuur

- Bakker, J. et al. (2013). *Eigen regie als basis*. Initiatiefgroep Eigen Regie.
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford Press.
- Bellemakers, C. (17 april 2009). *Reactie op 'Zelfregie in de WMO', lezing op de jubileumconferentie van het LCGW, 11 maart 2009, door dr. Gerard Donkers*.
- Boer, N. de & Lans, J. van der (2011a). *Burgerkracht: De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Den Haag: RMO.
- Boer, N. de; & Lans, J. van der (2011b). Opzij voor burgerkracht. Hoe het rotte welzijnsbestel ingrijpend zal veranderen. *TSS*, nr. 5, mei 2011.
- Brink, C., Lucassen, A., Middelaar, M. & Poll, A. (2012). *Methoden en instrumenten zelfregie. Voor ondersteuning van mensen in kwetsbare situaties*. Utrecht: MOVISIE. Te downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/methoden-instrumenten-zelfregie>.
- CSO, CG-Raad en VCP (2010). *Compensatieplicht en kanteling. Informatie en tips*, publicatie van Project de Kanteling.
- Hagen, A. (2012). Probleem of panacee. *De Helling*, Jubileumnummer over eigen verantwoordelijkheid, nr. 4, winter 2012-2013.
- Leeuwen-Den Dekker, P. van, & Poll, A. (2013). *Leefgebiedenwijzer. Versterken van eigen kracht van cliënten*. Utrecht: MOVISIE. Te bestellen en downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/leefgebiedenwijzer>.
- LPGGZ (2012). *Factsheet Landelijke Rapportage (O)ggz spiegel*.
- Linders, L. (2010). *De betekenis van nabijheid*. Den Haag: SDU, p. 235.
- Linders, L. (2013). Staatssecretaris Van Rijn moet gewoon zeggen dat bezuinigen pijn doet. www.socialevraagstukken.nl, 11 maart 2013, in dossier *Iedereen zorgverlener*.
- MOVISIE (2012), *Feiten en cijfers zelfregie*. <http://www.movisie.nl/feiten-en-cijfers/feiten-cijfers-zelfregie>.
- Ossewaarde, R. (2006). *Eigen verantwoordelijkheid: bevrijding of beheersing?* Amsterdam: SWP.
- Rotteveel, M. (2013). "Eigen kracht werkt alleen als mensen het gevoel hebben dat ze iets kunnen". Interview met Evelien Tonkens op de kennisbank van platform 31, <http://kennisbank.platform31.nl/pages/29175/Eigen-kracht-werkt-alleen-als-mensen-het-gevoel-hebben-dat-ze-iets-kunnen.html>.
- Tonkens, E. (2012). Help jezelf. *De Helling*, Jubileumnummer over eigen verantwoordelijkheid, nr. 4, winter 2012-2013.
- Verkooijen, L. (2006). *Ondersteuning Eigen Regievoering & Vraaggestuurde Zorg*. Jutrijp: Verkooijen en Beima.
- Vlind, M. (2012). *Zelfregie in de praktijk. Een kwalitatief onderzoek naar eigen regievoering van kwetsbaren in de zelfredzame samenleving*. Masterthesis sociologie, Vrije Universiteit Amsterdam. Te downloaden op <http://www.movisie.nl/publicaties/zelfregie-praktijk>.
- VNG (2010), *Denken in resultaten. Bouwsteen voor een nieuwe modelverordening Wmo*. Den Haag: VNG.

7. Praktijkvoorbeelden

1. Zelfhulpgroepen

In het hele land zijn zelfhulpgroepen actief: lotgenotencontact van mensen met bijvoorbeeld fysieke of psychische problemen, maar ook van mensen die bijvoorbeeld transgender zijn, in een uitkeringssituatie zitten, slachtoffer van geweld zijn geweest of andere problemen hebben waarover ze graag ervaringen en tips willen uitwisselen. Lotgenotencontact biedt sociale steun, herkenning en levert nieuwe kennis(en) en inzicht op.

In het eerste magazine van het in december opgerichte Netwerk Zelfhulp Nederland²⁸ is naast veel informatie een aantal voorbeelden van zelfhulpgroepen te vinden. Daarnaast zijn zelfhulpgroepen te vinden via landelijke en regionale cliënten- en patiëntenorganisaties en via de gemeente of lokale zorg- en welzijnsaanbieders²⁹.

De gemeente en de Wmo-raad kunnen zelfhulpgroepen ondersteunen bij het bekend maken van hun aanbod bij potentiële deelnemers en verwijzers.

2. Cliëntgestuurd aanbod

Er zijn verschillende voorbeelden in het land waarbij groepen cliënten zelf organisaties en projecten opzetten. Globaal gaat het om vijf verschillende typen activiteiten:

- Belangenbureaus en informatiesteunpunten, voor cliëntondersteuning, voorlichting en belangenbehartiging; voorbeeld: www.doorenvoo.nl.
- Psychiatricafés³⁰, inloophuizen³¹, huiskamerprojecten³² en andere ontmoetingsactiviteiten.
- Maatjesprojecten³³.
- Arbeids(rehabilitatie)projecten, zoals De Stadsbrug in Utrecht (zie kader hieronder).
- Woonprojecten zoals wegloop- en opvanghuizen, kleinschalige woonvormen waar ggz-clianten op adem kunnen komen en ondersteund worden door vrijwilligers. Een mooi voorbeeld is Je Eigen Stek een woonvoorziening voor voormalig daklozen in Amsterdam, www.jeeigenstek.nl.

Meer informatie over cliëntgestuurd aanbod:

- In Kennisdossier 3 van het programma Aandacht voor Iedereen: Burgerprojecten in zorg en welzijn, 2012.
- Op de website van de LFOS, de landelijke koepel van cliëntgestuurde initiatieven voor mensen met een psychische handicap: www.lfos.nl.

²⁸ <http://www.movisie.nl/publicaties/netwerk-zelfhulp-nederland-magazine>.

²⁹ In Noord-Brabant ook via het Kenniscentrum Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid. Zie www.kenniscentrum-ze.nl

³⁰ Zie bijvoorbeeld <http://www.rcodehoofdzaak.org/clienten/psychiatrie-cafe>.

³¹ Zie bijvoorbeeld <http://www.inloophuis-psychiatrie.nl/?p=wiezijwij>.

³² Zie bijvoorbeeld http://www.kwintes.nl/nieuws/2013/04/10/huiskamerproject_in_lelystad_voor_zwerfjongeren.

³³ Zie bijvoorbeeld http://www.kwintes.nl/activering/maatjesprojecten/almere_-_opstap.

De Stadsbrug³⁴: een brede mix van werkprojecten voor kwetsbare doelgroepen

De Stadsbrug is een bedrijfsverzamelgebouw in Utrecht voor kwetsbare doelgroepen. De Stadsbrug organiseert, ondersteunt en stimuleert (nieuwe) vormen van werk- en dienstverlening voor kwetsbare mensen in de regio Utrecht. Aanleiding was de behoefte van de doelgroepen aan hoger gewaardeerde vormen van werk. De werkprojecten worden zo veel mogelijk cliëntgestuurd opgezet.

De Stadsbrug ondersteunt mensen die een nieuw project, bedrijf of voorziening willen starten. De Stadsbrug begeleidt, organiseert en verbindt. Uitgangspunt is dat niet gedacht wordt in 'kan niet' of 'bestaat niet'. Er wordt samengewerkt met een bonte mix van organisaties en instellingen, ondernemers en gemeentelijke diensten.

Voorbeelden van projecten zijn:

- Utrecht Underground, stadswandelingen voor groepen geleid door gidsen die zelf dakloos en/of verslaafd zijn geweest.
- Internetcafé de Stadsbrug.
- Fietsie Foetsie, wandeling met tips voor het voorkomen van fietsdiefstal.
- De Speed service, pakketservice voor kleine pakketten.
- De stadskapper.

3. Cliëntondersteuning: Ervaringswijzer

www.ervaringswijzer.nl is een website gemaakt door NetClienten, "een team van mensen die ook wel eens een steekje laten vallen". De website biedt:

- Inspirerende verhalen die helpen bij het maken van belangrijke keuzes.
- Recensies van interessante activiteiten en voorzieningen, bijvoorbeeld van beschermd wonen.
- Blogs, fora, een prikbord en een kunstrubriek om contacten met anderen te leggen.
- Een besloten leernetwerk voor ervaringswerkers.

4. Cliëntondersteuning: EigenKrachtWijzer³⁵

De EigenKrachtWijzer is een gemeentelijke website waarmee burgers zelf oplossingen voor het verbeteren van hun leefsituatie kunnen vinden, eventueel met ondersteuning van een professional. Op de website kiezen burgers de thema's die voor hen relevant zijn. Op die thema's beantwoorden ze een serie vragen, om zo hun eigen hulpvragen of verbeterwensen te verhelderen. Op basis van de antwoorden geeft de EigenKrachtWijzer suggesties voor oplossingen. Per gemeente moet de lokale sociale kaart informatie worden toegevoegd aan landelijke informatie.

---

³⁴ Zie www.destadsbrug.nl.

³⁵ Zie www.eigenkrachtwijzer.nl.

5. Hulpmiddelen voor professionals en vrijwilligers om meer te gaan werken vanuit zelfregie

'QueZ, vragen naar zelfregie'³⁶, is een instrument voor professionals en vrijwilligers die willen werken vanuit zelfregie. QueZ helpt om in het gesprek met de cliënt consequent uit te gaan van de eigen regie. QueZ bestaat uit vragen om aan de cliënt te stellen én vragen om in casuïstiekbesprekingen en intervisie te gebruiken. De vragen kunnen gebruikt worden door medewerkers van het Wmo-loket en door andere professionals en vrijwilligers in zorg en welzijn.

Er zijn verschillende *trainingen* voor professionals en vrijwilligers op de markt om meer vanuit zelfregie en eigen kracht te gaan werken. MOVISIE verzamelt deze trainingen in de databank Wmo bij- en nascholing. Deze databank zal in de loop van 2013 toegankelijk zijn.

'Methoden en instrumenten zelfregie. Voor ondersteuning van mensen in kwetsbare situaties'³⁷ biedt een overzicht van methoden, instrumenten en organisatievormen die ondersteuners kunnen gebruiken om (meer) zelfregieversterkend te werken.

6. Herstelbenadering

Binnen de ggz wordt steeds meer gewerkt met methoden die passen binnen de herstelbenadering. Herstel staat niet gelijk aan genezing, maar betekent dat je leert zien waar je eigen kwetsbaarheden en talenten liggen en dat je met gebruikmaking daarvan weer baas wordt over je eigen leven³⁸. Het HEE-team van het Trimbos-instituut ondersteunt organisaties binnen de ggz bij het invoeren van herstel-ondersteunende zorg.

7. Eigen Kracht Conferenties

De Eigen Kracht Conferentie is een methode die steeds vaker wordt toegepast bij mensen met ernstige, vaak meerdere en aan elkaar gerelateerde problemen. Tijdens de Eigen Kracht conferentie maken zij, samen met familie, vrienden en andere bekenden, een plan voor oplossing of hulp bij die problemen.

Tijdens de conferentie gaan de aanwezigen met elkaar in gesprek over mogelijke oplossingen, en ze bespreken ook wat hun eigen inzet daarbij kan zijn. Het gesprek wordt (be)geleid door een daartoe opgeleide vrijwillige coördinator die niet direct bij de bestaande professionele zorgverlening is betrokken. De coördinator heeft daarmee geen belang bij de uitkomst van de conferentie of de inhoud van het plan. In het eerste deel van de conferentie legt de hoofdpersoon van de conferentie, of iemand die dicht bij deze persoon staat, de situatie uit. Ook hulpverleners en andere professionals kunnen in dit gedeelte informatie geven. Daarna volgt een besloten deel waarin de deelnemers een gezamenlijk plan maken. Professionals en de Eigen Kracht coördinator zijn hierbij niet aanwezig. In het laatste deel presenteren de deelnemers het plan. Ondersteuning door professionals kan hiervan deel uitmaken. Tenslotte maken alle betrokkenen samen afspraken over de uitvoering en voortgang.³⁹

³⁶ Brink, C., Poll, A.;& Leeuwen, P. van (2013), *QueZ, vragen naar zelfregie*, Utrecht: MOVISIE. Te bestellen en te downloaden op www.movisie.nl/zelfregie.

³⁷ Brink, C., Lucassen, A., Middelaar, M. & Poll, A. (2012), *Methoden en instrumenten zelfregie. Voor mensen in kwetsbare situaties*, Utrecht: MOVISIE. Te downloaden op www.movisie.nl/zelfregie.

³⁸ Bron: www.hee-team.nl, geraadpleegd 29 april 2013.

³⁹ Bron: www.eigen-kracht.nl. Dit voorbeeld is ook opgenomen in het AVI kennisdossier Bouwen aan sociale netwerken.

8. PGB en andere vormen van cliëntgestuurde zorginkoop

Voor veel mensen met langdurige beperkingen of ziektes is het persoonsgebonden budget een belangrijke manier om de regie over hun eigen leven te houden. Het pgb maakt het mogelijk om de zorg uit te laten voeren door wie zij willen, op de manier, de plek en het tijdstip die zij willen. Meer informatie over de toekomst van persoonsgebonden financiering is te vinden in de notitie 'Eigen regie maakt de zorg beter voor minder geld' van de coalitie Eigen Regie, bestaande uit CG-Raad, CSO, LOC, Mezzo, NPCF, Per Saldo en LPGGz⁴⁰.

---

⁴⁰ http://www.loc.nl/documenten/organisatie/definitieve_versie_eigen_regie_opgemaakte-versie_14_06_2010.pdf